

Szelestei N. László

17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról

A bécsi egyetemen nemes ifjak által elmondott és nyomtatásban megjelent latin orációk és néhány magyar nyelvű (elsősorban kéziratos) prédikáció együttes vizsgálata alkalmas arra, hogy az orációk és prédikációk műfaji és gyakorlati jellegzetességeiről és összefüggéseiről írjak. Az oráció a retorikai tanultságot bizonyító bemutató beszéd, a prédikáció Isten igéjének közvetítése. A különbségek akkor is feltűnőek, amikor azonos témáról, azonos forrásokból készül az oráció és a prédikáció.

Az orációk az elődök (elsősorban a klasszikus latin auktorok) beszédmódjának felhasználásával, a retorikai eszközök átvételével készültek. Ha a tanuló (gimnáziumban, akadémiai tagozaton, egyetemen) orációt készített, akkor ezen eszközök felhasználása, variálása előírás volt számára. Szent Lászlóról írva orációt: korábbi történeti, irodalmi és más jellegű források szolgáltatják a beszéd tényanyagát, fiktív elemek beépítésére nagyon kevés a lehetőség, a retorikai alakzatokban azonban felvonulhat az antik történeti és mitológiai kellektár. A tények és a magyarázatok összeállítása lehetővé teszi, hogy a beszéd írójának aktuális, egyéni mondandója is megjelenjen benne.

Nézzük a prédikációk sajátosságait. A katolikus egyházi reformokat sürgető zsinatok (trentói, 1545–1563; II. vatikáni, 1962–1965) a prédikáció forrásául a Szentírást és a liturgiát jelölték meg. A 17. századi prédikációs gyakorlatban jellemző (szentekről szóló prédikációk esetében is), hogy a szentmisében elhangzó prédikáció a napi szentírási szakaszhoz kapcsolódik; a szentbeszédek tulajdonképpen Szentírás-magyarázó homíliák. A prédikáló pap feladata Isten igéjének közvetítése. Az arisztotelészi beszélő, a beszéd tárgya és a hallgató hármából a beszéd tárgya a fontos, Isten igéje. Mivel a hallgatókhoz a rendszeresen prédikáló papnak alkalmazkodnia kell, a mondandó adott, csak kevés egyéni tartalmi adalék épülhet be a beszédbe, ahol mindent a perikopa kifejtésének kell alárendelni.

Az orációk minősége az egyéni szónoki képességektől, a felkészülés alaposától függ; a tanítás-megindítás-gyönyörködtetés közül a gyönyörködtetés, a beszélő tehetsége és tudása, a beszéd formai bravúrai a fontosak. Ezzel ellentétben jó prédikációk esetében a tartalomra soha nem telepszenek rá a retorikai-stilisztikai elemek. A 17. századi katolikus szónoklatokban a megindítás a fontosabb, a hatás érdekében azonban a gyönyörködtetésnek is szerep jutott, ezt azonban folyamatosan próbálták visszaszorítani.

Szószerűről gyakran prédikáltak szentekről, vagy mondtak temetési beszédeket. Ilyenkor különböző mértékben szüremkedtek be a világi szónoklatnak tekinthető oráció elemei a szentbeszédbe.

A ránk maradt Szent László-orációk esetében általában ismerjük a beszéd elmondóját, de hogy a beszéd szerzője annak elmondója, vagy más írta a be-

szédet, nem mindig tudjuk eldönteni. Csak akkor tekinthető egyértelműen a tanuló (aki lehet gimnazista, seminarista, egyetemista) szerzőnek, auktornak, ha arra a beszéd címében utalás történik. Többnyire a tanár a szerző, vagy legalább kézvezető. Prédikációk esetében az útmutatók előírták a hallgatósághoz való alkalmazkodást, a gyakorlatban azonban az egyházi beszédek többsége mintakövető. Általában korábbi beszéd/beszédek kompilálásából állította össze prédikációját a szónokló pap.

A 17. századból Szent Lászlóról az alábbi bécsi orációk szövegét ismerjük:

Év	A beszéd elmondója	A beszéd címében Szent Lászlóhoz kapcsolt gondolat	A dedikálás címzettje
1634	Zrínyi Miklós	...sanctus inter coelites	III. Ferdinánd
1646	Balassa Bálint	Hungariae olim felicitas	Lippay György
1648	Falusy Miklós	Miles Marianus	Nádasdy Ferenc
1649	Joa. Hier. Slavata	Rex amabilis	Guilelmus Slavata
1651	Bercsényi Miklós	Rex vulgo Pius dictus	III. Ferdinánd
1652	Schleger György László	Rex admirabilis	Pálffy Miklós
1653	Lippay György	Rex dictus vulgo Pius	Lipót főherceg
1654	Kéry János	Rex thaumaturgus	IV. Ferdinánd
1655	Hollovich Pál	Primus	I. Lipót
1656	Vinczi András	... Regni sui anima	I. Lipót
1657	Schmidt, Petrus	Signifer pietatis	Tobias Aug. Schmidt
1658	Hédervári Lőrinc Imre	... invictissimus apostolici Regni Atlas	I. Lipót
1659	Csáky Péter	... invictissimus apostolici Regni Rex pacificus	I. Lipót
1660	Bágyoni Benedek	Rex Gloriosus	Magger Andr. Bened.
1661	Mindszenti János	Pro Regni animi Victor	Pethő Zsigmond
1662	Zichy Pál	Deo charus et populo	?
1663	Pahy László	Bonum omen	Eszterházy György
1664	Ordódi Ferenc	Naturae et Gratiae prodigium	?
1665	Csáky László	Princeps de Reipubl. meritis-simus	I. Lipót
1666	Mikulich Sándor Ignác	Princeps Admirandus	?
1667	Pákay Ferenc	Rex ter maximus	Nádasdy Ferenc
1668	Jagachich Péter Ignác	Rex Marianus	?
1669	Holló Zsigmond Xavér	...magnae Hungariae dominae Magnus et fidelis minister	Pálffy Tamás
1670	Pataky János	Gloria D. Ladislai regis Ungariae, duabus innixa columnis pietatis et fortitudinis	Rottal János
1671	Széchenyi György	Patroni regia virtus per fortuna-ta pericula gloriose coruscans	Széchenyi György
1672	Esterházy Miklós Antal	Principis in Deum pietas et populi in principem amor, prima regnorum felicitas	I. Lipót

1673	Skerlecz Miklós	Sanctitate et martiali trophaeo laudatissimus heros	I. Lipót
1674	Baranyai János György	Divina et martiali a virtute vir	I. Rákóczi Ferenc, Báthory Zsófia
1675	Lippay Miklós Ferd.	Sol Hungariae	I. Lipót
1676	Homonnai Drugeth János	Mirabilia mundi sive D. mirabilium operator	I. Lipót
1677	Nagy Zsigmond	Vera bellici imperatoris imago	Raymundo Montecuccoli
1678	Pálffy János Ferdinánd	David Hungariae... regali fortitudine inclutus	I. Lipót
1679	Sennyey Pankrácius	Princeps pius	I. Lipót
1680	Johann Wolfgang Rabl	Divini amoris studiosus Princeps	Joannes Petrus aVälckeren
1681	Esterházy László Ignác	Arcanum feliciter imperandi consilium in Sacra Hungariae Corona	I. Lipót
1682	Joannes Fridericus Holtz	Genuina regum idea	Sobieski János
1683	Franciscus Carolus de Grimus	Colossus Ungariae	Emericus bécsi püspök
1684	Sauer János Antal	Victrix pietas	Sebastianus bécsi skót apát
1685	Joannes Christophorus Vorster	Christianae reipublicae Hercules	Carolus de Belchamps
1686	Jo. Ant. Car. Strell	Christianorum defensor, terror barbarorum	Maximilianus Guidobaldus
1687	Maholány Ignác	Joseph Pannonius sive sanctus rex Ladislaus salvator	József főherceg
1688	Esterházy Mihály	Regula regum amor et timor	József királynak
1689	Esterházy Gábor	Hungaria triumphans	Esterházy Pál
1690	Csáky Imre	... bis Rex, sive Hungariae et sui moderator	József király
1691	Fr. Wolffg. Plöckner	Gladius Gedeonis	Wolffg. Plöckner
1692	Jo. Sigism. Breiner	Idea Militis Christiani	Johann David Palmb
1693	Cetto, Ign. Franc. Xav.	Victoriosa maiestas in ter primis Hungariae regibus	Kollonitz Lipót
1694	Ad. Ign. Wolffg. Otzenassek	Triumphus regius in magno orbis gigante divo Hungariae rege Ladislao	Franc. Ant. de Buchan
1696	Bellavicz Gábor István	Tribunal bellicum	Kollonitz Ádám
1698	Erdődy György Lipót	Felix bellator pro Deo et populo	

1699	Kálnoki Ádám	Bellator pacificus	I. József király, Wilhelmina Amália királyné
1700	Maholány József	Vindex pacis Hungaricae	I. Lipót király, Eleonóra császárné

Az orációk nyelve az oktatás nyelvével azonos: latin. A bécsi egyetem magyar nációjának egy-egy hallgatója a pártfogó, Szent László ünnepén, június 27-én a Szent István-dómban mondhatott beszédet.¹ Önálló kiadványként megjelentek, az ünnepség résztvevői kaptak a kiadványból. Az 1693-ban beszédet mondó Ignatius Franciscus Xaverius Cetto gyűjteményében sajátjával együtt 39 tizenhetedik századi beszédet kiadott,² azt a 39 éve Szent László napján megkoronázott Lipót királynak dedikálta.

A szakirodalomban immár egy évszázada hangsúlyozzák a Szent László-beszédek aktuális mondandóját. A szerzőség kérdését azonban csak a Zrínyi Miklós által 1634-ben elmondott beszéddel kapcsolatban vallatták.³ Hogy a 14 éves ifjú Zrínyi Miklós vagy „kézvezetője” írta-e az 1634-ben elmondott beszédet, vita tárgyát képezi. Kulcsár Péter okfejtése alapján az újabb szakiro-

¹ Az utóbbi évtizedben e beszédeket gyakran vizsgálták már kutatók. Vö. Madas Edit, *Sermones de Sancto Ladislao rege Hungariae: Középkori prédikációk Szent László királyról* (Két-nyelvű kiadás), Debrecen, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Klasszika-filológiai Tanszék, 2004 (Αγαθα, XV). – Erdődy György 1695-ben és Erdődy László Ádám 1698-ban elmondott beszédjéről: Bubryák Orsolya, *Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában = Idővel paloták... Udvari kultúra a 16–17. századi Magyarországon*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, Balassi, 2005, 549–581. – Az Esterházy Pál nádor 4 fia által mondott (1672, 1681, 1688, 1689) beszédekről: Szörényi László, *A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Luffy Katalin, Száraz Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016, 80–89. – A beszédek retorikai felépítéséről, Ignatius Franciscus Xaverius Cetto gyűjteményes kiadásáról: Zavarský, Svorad, *Some Notes on I. F. X. Cetto's Collection of Thirty-Nine Panegyrics on St. Ladislav (Vienna, 1655–1693) = Slovakia and Croatia, Historical Parallels and Connections (until 1780)*, ed. by Martin Homza, Ján Lukačka, Neven Budak, Bratislava, Zagreb, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Filozofski fakultet Vseučilišta u Zagrebu, 2013, 372–380. – A beszédek jellemzése, Kálnoki Ádám beszéde: Papp Kinga, *Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám Bellator pacificusa = „...sok punctumocskáknak öszveköttött lánca avagy kötele”*: *A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai*, szerk. PAPP Kinga, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2016, 175–185.

² *Virtus coronata Divi Ladislai I. Hungariae Regis, Inclytae Nationis Hungaricae Tutelarior, triginta novem orationibus panegyricis per annos XXXIX. in Basilica Divi Stephani Proto-Martyris Viennae celebrata...*, ed. Ignatius Franciscus Xaverius Cetto, Vindobonae, Andreas Heyinger, 1693, [4] fol., 532 p., [5] fol.

³ Először: Fraknói Vilmos, *Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve*, Magyar Könyvszemle, 1917, 146–150.

dalom Zrínyit tartja szerzőnek.⁴ De például R. Várkonyi Ágnes Pázmány Pétertől származtatható olyan gondolatsort mutat ki a beszédből, amely túlmutat egy mégoly tehetséges 14 éves ifjú gondolatvilágán.⁵ Zrínyi Miklós műveinek újabb kiadásai saját műveként közlik a latin szöveget és annak fordítását, a 17. századi Szent László-beszédsorozat együttes tanulmányozása alapján azonban Zrínyi önálló szerzősége megkérdőjelezhető.

Az 1630-as évektől kezdve a natio Hungarica prokurátora és elöljárói tanácsa jelölte ki a beszédet mondó ifjút és tűzte ki a beszéd témáját. 1623-tól a bécsi egyetemen a teológiai és bölcseleti kar a jezsuiták kezében volt. Ha az ifjú „kézvezetőjét” keressük, nem, vagy elsősorban nem a natio Hungarica egy évre választott prokurátorára kell figyelniünk, hanem az ifjú retorikaoktatójára, vagy más, esetleg a családdal kapcsolatban álló rendtagra. Barta István a bécsi Szent László-napi beszédek körüli reprezentációs eseményekről a natio Hungarica könyvére (*Liber Nationis Hungaricae*) támaszkodva alapos tanulmányt készített.⁶

A beszédek jellege korszakonként változott,⁷ azok a jezsuiták történelemfelfogását tükrözik. Közös a beszédekben azok erős retorizáltsága. Gyakoriak a bibliai, antik történeti és mitológiai előképek, a középkori legendából, krónikából és liturgikus szövegekből kiemelt toposzok beszéden belüli halmozása. Ezek bizonyítják a tanultságot, másrészt a jó hangzást, a hatásos elmondhatóságot.

A továbbiakban az 1672-ben Esterházy Miklós Antal által mondott beszédről ejtek néhány szót, majd Skerlecz Miklós 1673-ban elhangzott beszédéről és az azt forrásul fölhasználó Liptay István prédikációjáról.

Szörényi László már felhívta a figyelmet arra, hogy az 1672-ben megjelent beszéd⁸ címlap és ajánlás nélkül jelent meg Ignatius Franciscus Xaverius Cetto 1693-as oráció-gyűjteményében.⁹ Szörényi szerint Esterházy Miklós Antal be-

⁴ Zrínyi Miklós *Prózai munkái*, sajtó alá rend., jegyz. Kulcsár Péter, Budapest, Akadémiai, 2004 (Zrínyi Miklós Összes művei), érvek a szerzőség mellett: 46–47, a beszéd latinul: 248–259, magyar fordításban: 359–372.

⁵ R. Várkonyi Ágnes, *A „királyi cédrus”: Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról = „Vállal magab mindeneknél”: A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai*, szerk. Medgyesy-Schmikli Norbert, Székely Zoltán, Győr, 2007. június 25–27, Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008 (Arrabona, 46/1; A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei), 93–122, i. h. 108–110.

⁶ Barta István, *Ungarn und die Wiener Universität des Jesuitenzeitalters = A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, VII, szerk. Miskolczy Gyula, Budapest, 1937, 113–177.

⁷ Barta, *Ungarn*, (6. j.), 138–140, stb.; R. Várkonyi, *„A királyi cédrus”*, (5. j.), 103; Papp, *Szent László-napi beszédek*, (1. j.), 178–180.

⁸ *Principis in Deum pietas et populi in principem amor, prima regnorum felicitas annuis honoribus d. Ladislai regis Hungariae, inclytae nationis Hungaricae patroni ... repraesentata ab ... comite Nicolao Antonio Esterhasi de Galantha ... rhetorices studioso, deferente r. p. Sigismundo Rukel e Soc. Iesu ...*, Viennae, Joannes Bapt. Hacque, 1672, [6] fol.

⁹ *Virtus coronata*, (2. j.), 232–242.

szédében az Esterházy család programját, királlyal szembeni elvárását fogalmazta meg.

Vizsgálódásaim során váratlan fordulatot jelentett, hogy az Esterházy Miklós Antal által elmondott beszéd szó szerint megtalálható Johannes Foresius jezsuita atya 1679-ben megjelent azon orációgyűjteményében, melyben különböző vallási, akadémiai és társulati ünnepeken Nagyszombatban és Bécsben elhangzott beszédeit, köztük hat Szent Lászlóról szólót is közölt (1662–1666, 1672), amelyek elhangoztak a natio Hungarica patrónus-ünnepén.¹⁰

Év	önállóan	Az orációk kezdőszavai	
		Cettónál (1693)	Foresiusnál (1679)
...
1655	Quem saepe vos quidem	Quem saepe vos quidem	
1656	Si quae aliquando	Si quae aliquando	
1657	Bene est, beate est	Expugnor pene prius	
1658	Felicissimum dicendi genus	Felicissimum dicendi genus	
1659	Tacete sanguinariae tumultuantis	Tacete sanguinariae tumultuantis	
1660	Nil est quod masculam virtutem	Regale nobis aperitur	
1661	Ad classicum, ad arma, ad certamen	Felicitas prima Regnorum	
1662	√* ¹¹	Salve Austria	Res humanas? Salve Austria
1663	Triumphantem (Pahy László beszéde)	Res humanas (!)	Triumphantem
1664	√*	Quem ad aras	Quem ad aras
1665	Regum de Republica	Regum de Republica	Regum de Republica
1666	√*	Triumphantem (Mikulich Sán- dor Ignác beszédeként közli!)	
1667	Gratulor tibi solennem	Hodie, Magnifice Domine Rector	
1668	√*	Cujus hodie festivos	
1669	Ladislau Hungariae Regem	Ladislau Hungariae Regem	
1670	Quod felicissima Regum	Quod felicissima Regum	
1671	Si felicem nescio quis	Si felicem nescio quis	

¹⁰ Foresius, Joannes, *Allocutiones oratoriae, habitae in solennitatibus Christi, B. Virginis et Sanctorum, aliisque Academicorum, ac Marianorum sodalium congressibus publicis*, Viennae Austriae, Cosmerovius, 1679, [6], 687 p. A Szent Lászlóról szóló orációk: 560–630 (nr. 50–55).

¹¹ A *-gal jelölt években kiadott orációkat nem láttam.

1672	Duae res imperante	Duae res imperante	Duae res imperante
1673	Ut coeli inquilinum	Etsi inter varios	
1674	Vereor ne invanum	Vereor ne invanum	
1675	Quanquam plurima jam olim	Quanquam plurima jam olim	
1676	Si quidquam est inter omnia	Si quidquam est inter omnia	
1677	Si quis perfectam nobis	Si quis perfectam nobis	
1678	Aemula praeclare gestorum virtus	Aemula praeclare gestorum virtus	

Abban nincs okunk kételkedni, hogy tényleg Foresius a szerző. Beszédeinek kinyomtatására Nicolaus Avancinus tartományfőnök adott engedélyt. A rövid, olvasónak szóló köszöntésben orációírási instrukciókat olvashatunk. Például azt, hogy az orációban nem mondunk új dolgot, csak újra elmondjuk a már ismerteket („...non dicimus nova, sed noviter”). Foresius szerzőségének kiderülte megerősíti azt a feltevést, hogy a bécsi Szent István-dómban elmondott Szent László-napi beszédek folyamatosan tükrözik a jezsuiták uralkodóval szembeni elvárásait is. Újra kell gondolnunk a Szent Lászlóról szóló bécsi orációk szerzőségének kérdését, mégpedig nem egyesével vizsgálva a beszédeket, hanem együttesen.

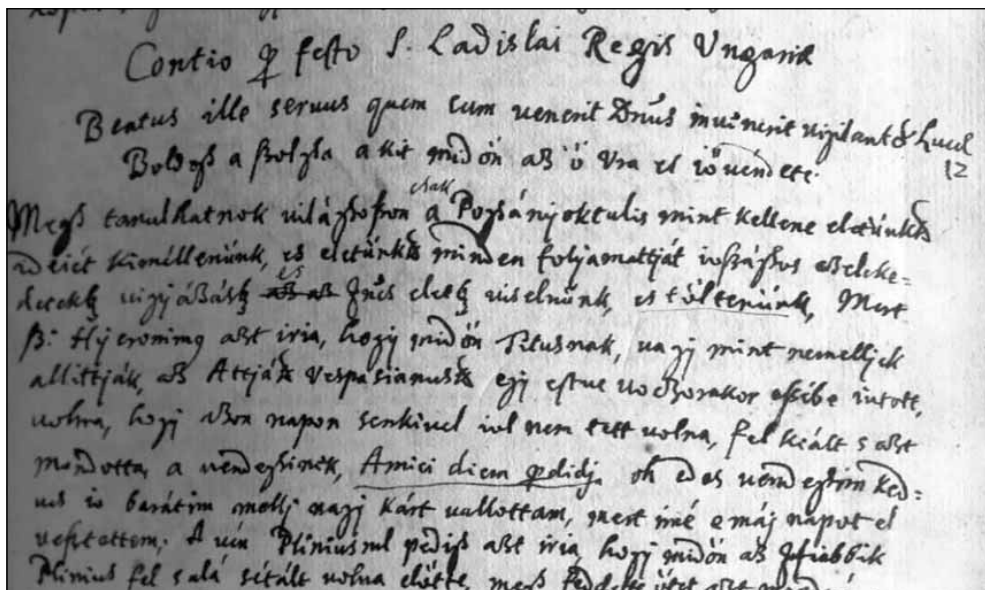
Fokozott óvatosságra int, hogy a Cetto által kiadott 39 beszéd közül több is akad, amelynek szövege és a jelzett évben önállóan megjelent oráció teljesen eltérő, pedig adataik (év, a beszédet mondó személye, az elmondás helyszíne) egyezik. Fokozza a zavart, hogy az 1663-ban Pahy László által elmondott beszédet Cetto 1693-as gyűjteményében 1666-ban Mikulich Sándor Ignác által elmondott beszédként közölte. A natio Hungarica kéziratos könyvéből dolgozó Barta István szerint 1663-ban Pahy László *A Deo datus* témáról mondott beszédet, 1666-ban Mikulich Sándor Ignác pedig *Rex admirandus* címmel. (Az 1666. évből az elmondáskor szétosztott beszédből nem találtam eddig példányt.) Pahy 1663-ban megjelent orációjának címe: *Bonum omen*. A Cetto-kiadás 1663. évre szóló, *Res humanas...* kezdetű orációja megvan Foresiusnál is (52. beszéd), de még nem került kezembe az elmondás évében kinyomtatott szöveg. (1663-ban biztosan nem ez hangzott el.) Ebből a datálni nem tudott, Foresius által írt beszédből idézek egy Szent Lászlóhoz kapcsolt toposz-bokrot, mely látványossá tette a beszédet, segítve annak elmondását: „Dedit Hungariae Ladislaum Dei providentia... Dedit Atlantem... Dedit Herculem... Dedit colossum... Dedit emblema...”¹²

Nemrég egy jó tollú 17. századi szerzővel sikerült növelnem a *Régi magyarországi szerzők* névsorát.¹³ Liptay István az 1680-as évek végén a Nógrád megyei Ecseken volt plébános. Magyar nyelvű prédikációinak hangzatos nyelv-

¹² Foresius, *Allocutiones*, (10. j.), 586 (nr. 52); Cetto, *Virtus coronata*, (2. j.), 92–93 (1663-nál, orator nincs, procurator: Tobias Charchelius)

¹³ Wix Györgyné, P. Vásárhelyi Judit, *Régi magyarországi szerzők, I, A kezdetektől 1700-ig*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007.

véről nemrég már beszámoltam.¹⁴ Prédikációs kötetében maradt ránk a ma legkorábbi ismert vízkereszti (betlehemes) játék. Szent László-napi prédikációjának¹⁵ forrásai között kimutatható egy Bécsben kiadott oráció.

A prédikálás (néhány kivételes esettől eltekintve) anyanyelven történt. Ha a pap magyarországi szentről, például Szent Lászlóról prédikált, felkészüléskor az általában használt külföldi mintaprédikációs kötetek nem nyújtottak elég támaszt. Ilyenkor a liturgikus könyvekből (misekönyv, breviárium) és a szent típusának megfelelő prédikációkból (pl. szűzről, vértanúról stb.) könnyen található az ünnephez illő nyersanyagot. Felsőbb tanulmányokat végzeteknél krónikáink (Thuróczy János, Antonio Bonfini) Szent Lászlóra vonatkozó történeteinek ismerete is jogosan feltételezhető. A kora újkori prédikációk „tényanyaga” a középkori liturgikus szövegekben, prédikációkban, krónikákban olvashatóval azonos. Szent László király esetében bizonyára az évente nagy nyilvánosság előtt elmondott orációk hatásával is számolhatunk, hiszen a beszéd elmondásakor az akkorra kinyomtatott szöveget a jelenlévők (a szent király ünneplésére meghívottak) megkapták. Bennük a már ismert szónoki fogások mellett új Szent Lászlóra vonatkozó hasonlatok, jelzőbokrok, bibliai és történelmi előképek, allegorikus párhuzamok jelentek meg. A prédikációk által közvetített történeteszemlélet hatásával szintén számolhatunk.¹⁶

¹⁴ Szelestei N. László, *Liptay István prédikációi (1680-as évek – 1694 előtt)*. Elhangzott az I. Scriptorium konferencián, Vác, 2017. május 11–12. (Sajtó alatt.)

¹⁵ Vác, Egyházmegyei Könyvtár, 705.240: pp. 78–87.

¹⁶ A szerteágazó források feltérképezése bizonyára az eddigieknél árnyaltabb megítélést tesz lehetővé. Vö. „A korszak katolikus történelemeszemléletét elsősorban a jezsuita Tarnóczy István (1626–1689) *Rex Admirabilis, sive vita Sancti Ladislai* (Bécs, 1681) című 50 verses elogiuma és a szintén jezsuita Hevenesi Gábor (1656–1715) *Ungariae sanctitatis indicia – Régi*

17. századi prédikációkban több példa akad arra is, hogy a mintakövetés hasonlóság alapján készült, pl. perikopa-azonosság; Szent László esetében a katonaszentekről (Szent Márton, Szent György) szóló beszédekből.¹⁷ Megemlíthetjük, hogy Pázmány Péter Szent Márton-prédikációjából (Szent Lászlóról nem maradt ránk prédikációja) Illyés András három Szent László-beszédet tett közzé.¹⁸ Egy ferences szerző által az 1631-ben leírt beszéd előtt Szent László nevét 1634-ben ezért lehetett Szent Mártonra javítani.¹⁹ Párhuzamos jelenség: a szentek ünnepléséhez a róluk szóló népénekeknek háttérbe szorulása után az ún. közös énekeket használták.²⁰ (Pl. *Egy dicső hitvalló magasztalására* → *Szent Márton püspöknek magasztalására, Szent László királynak magasztalására.*)

Káldi Márton három magyar nyelvű, Szent Lászlóról az 1620-as években leírt beszéde kéziratban maradt,²¹ nem találtam adatot arra, hogy használták volna. 1650 körülről Szent László ünnepére latinul megírt/kompilált perikopa-magyarázat maradt ránk a *Legyenek felövedzve a ti ágyékitok* kezdetű bibliai szakasról, benne Szent Lászlóról név szerint nincsen említés. A beszéd a Pozsony vármegyei Dénesden magyarul hangzott el Szent László napján, elmondásakor bizonyára szó esett a szent királyról is, ez a korban a beszéd végén szokott lenni, illeszkedve a perikopáról elhangzottakhoz, rövid összefoglalás formájában.²² A szentekről szóló prédikálás akkor felelt meg a követelményeknek, ha a tridenti zsinat előírásai szerint nem pusztán a szent életéről volt szó benne, hanem a szent életének eseményeit, jellemző tulajdonságait a prédikáló pap egybeépítette a szentmisében felolvasott szentírási részlet mondandójával.

Ismerkedjünk meg Liptay István Szent László-napra írt prédikációjával. (Az 1680-as években vagyunk.)

A beszéd fejezetei:

Témakijelölés és bevezető fejezet:

Boldog az a szolgál, akit, midőn az ő ura eljövend etc. Lk. 17.

Az idő jó kihasználásáról, ókori és bibliai példák.

magyar szentség (Nagyszombat, 1692, 1695) című képes életrajzgyűjteménye határozta meg." Medgyesy S. Norbert, *Szent László király alakja a magyarországi barokk irodalomban* = *Szent király, lovagkirály: A Szent László-herma és a koponyaereklje vizsgálatai*, szerk. Kristóf Lilla Alida, Lukácsi Zoltán, Patonay Lajos, Győr, Győri Hittudományi Főiskola, 2017, 42–69. i. h.: 67.

¹⁷ Liptay István Szent Györgyről írt prédikációja is példa erre: „Contio pro festo S. Georgii Martyris, et applicari potest pro quocunque Martyre” (II/ p. 14. Liptay prédikációs kötete az eredeti lapszámozás szerint két kötetből állt, erre utal a római szám).

¹⁸ Maczák Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Szigetmonostor], WZ Könyvek, 2010 (A források tükrében), 53–63.

¹⁹ Budapesti Egyetemi Könyvtár, A 160, ff. 389–389v: Pro festo <S. adislai Regis Anni> et S. Martini Episcopi 163<1>4. F. B. F.

²⁰ Szelestei N. László, *Barokk prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti források, 5), 17.

²¹ Budapesti Egyetemi Könyvtár, A 159. „Fuit dilatata in Dienesd in Festo S. Ladislai Regis et Confessoris.”

²² Uo., A 162, Pozsony, 1650, f. 23–24.

„A vigyázás nem egyéb, mint jóságos cselekedetekben való foglalatosság és istenes élet. Világos és fényes tüköre vala e lelki vigyázásnak hazánk édes istápjja, Magyarország istenes királya, dicsőséges Szent László, aki Üdvözítőnk ezen mondását úgy szívébe oltotta, hogy életének minden punctumát, minden folyamatját úgy rendelte...”

1. A bölcs doktorok dicsérik azt a földet, melynek királya erkölcsében és magaviselésében nemes. „...a mai evangéliummal áldottnak és boldognak mondom azt az országot, kinek királya... jó erkölcsű... vigyázó istenes életű... minden ellenségét megrontja...” Bibliai példa az Amaleket legyőző Mózes.

2. „Ilyen vala édes hazánknak, az apostoli Magyar Országnak egyik oszlopa, istápjja, az igaz hitnek győzedelmes bajnoka, dicsőséges Szent László király...” Némely győzedelmi: kunok elfoglalták Erdélyt, majd Magyarország ellen vonultak. „Magyar Ország erős bajnokja” legyőzte őket, de megtiltotta a mézszárlást.

3. „De vajon megszűnt-é ezen csapás után az ellenség?” A Kunság fejedelme támadott, László viadalra hívta, legyőzte... Örült a magyar nemzet, nem így az irigy Salamon, aki László ellen vonult. László legyőzhetett volna, de „Üdvözítőnk szavát eszébe forgatván itt is”, életétől meg nem fosztotta, elbocsátotta. Egyéb viadaljairól a zsákmányolt és felfüggesztett fegyverek szólnak.

„Ő szerencsés vitéz, ó Isten dicsőségének erős bajnokja, Magyar Országnak, az igaz hitnek gyönyörű istápjja, dicsőséges Szent László! De vajon minek tulajdonítsam én ennek az triumfusit, ennyi győzedelmit? Ha erősségének tulajdonítom, nem vétek; ha vitézségének, magok mutatják a triumfusok; ha bölcsességének, igen helyesen mondom; de magadra hagyom, Keresztyén Lélek.

4. Tudom, hogy azt mondod, hogy nem másnak, hanem a lelki vigyázásnak, az istenes életnek – „a mai evangélium szerént Beati sunt servi illi, azt mondod, hogy aki azt tagadná, az eget a naptul, a napot világljátul, a tüzet melegségétül fosztaná meg.”

Csodák bizonyítják ezt, a sorrendre érdemes figyelnünk:

- tűz (a szarvas két szarva közt égő szövétnek)
- víz (kósziklából vízfakasztás: lándzsával, másutt lova lábával)
- földi állatok szolgálatja (seregének élelem)
- kövek (Szent László pénze)
- a levegő ég (kiben felemelkedett)
- a mennyég („győzelmében segedelem és segedelem szemléelő angyalok”)
- a szegények („kik az ő nagy adakozásáért Rex misericordiae, Pater pauperum, sőt nem királynak, hanem édes atyjoknak hitták”)

„De hogy mi üresen és semmi gyümölcscsel ne hallgassuk ezen királynak dicséretét, hozzátok fordítom szavamat, Keresztyének, halljátok, mit mond e mai evangéliomban édes Üdvözítőnk. Vigilate...” Ismét bibliai példák. Szent László, miként Szent Pál, a jó harcot megharcolta, „az ő méltóságos király tisztit Isten dicsőségére viselven istenes életben s lelki vigyázásban foglalván magát...”

5. Ima, kérés: („hogya követőid lehessünk vigyázásban, istenes életben”).

Ha megfigyeljük a beszéd egyes részeiből összeálló egységet, a fejezetek összekapcsolását, a kitűzött téma folytonos visszatérését, a szónok közönséghez fordulását, a nyelvi megfogalmazás minőségét, megállapíthatjuk, hogy jól összeállított, egységes fogalmazású beszéd került a kezünkbe. A bibliai és a

Szent Lászlóra vonatkozó részek összeillesztettek, az élettörténet elemei és a retorikai elemek nem uralkodnak el a beszédben, a prédikáció nem lesz oráció.

E beszédhez nehéz volt a kompiláció alapjául szolgáló forrást találnom. A beszéd egyes elemei legendákban,²³ népenekekben,²⁴ világi történeti és költői művekben²⁵ előfordulnak, de azok egyike sem közvetlen forrás. Tarnóczi István 1681-ben 50 elogiumban írta le Szent László életét.²⁶ Nádszegen Liptaynak plébános elődje volt Illyés István, aki 1708-ban két magyar nyelvű prédikációt is közzétett Szent Lászlóról. Ezek a beszédek inkább tudós értekezések, miként azt a címlapon jelezte Illyés, kiadásra előkészítve ellátta azokat idézetekkel, hivatkozásokkal.²⁷ Forrásai között Illyés hivatkozott a bécsi egyetemen a natio Hungarica patrónusünnepén évenként latinul elhangzott és kinyomtatott Szent László-napi orációkra, amelyekről fentebb volt szó.²⁸

1673-ban Bécsben Skerlecz Miklós (a zágrábi káptalan Bécsben tanuló alumna) beszédét a natio Hungarica kéziratos könyve megdicsérte.²⁹ Ez az oráció Liptay számára forrásként szolgálhatott, de önállóságának itt jóval nagyobb szerep jutott, mint más, latin mintapredikációt követő beszédeiben.³⁰ Az önálló kiadvány, amely Szent Lászlóról 11 jelzős kapcsolatból álló felsorolással (toposzbokorral) kezdődik,³¹ végig az orációk jellegzetességeit viseli magán. Hogy Liptay ezen oráció ismeretében készíthette prédikációját, és nem közös forrásból származnak a világi beszéd és a prédikáció közös részletei, az összefüggések lineáris egymásutánja is erősíti. Egy példa:

²³ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, ed. Emericus Szentpétery, Budapest, 1938, II/507–527; Szelestei N. László, *A Szent László-legenda szövegahagyományozódásáról (Ismeretlen legendaváltozat)*, Magyar Könyvszemle, 1984/3, 176–203.

²⁴ Vö. Medgyesy-Schmikli Norbert, *Szent László király alakja az 1651 és 1845 között keletkezett kéziratos és nyomtatott énekeskönyvekben* = „Vállal magasb mindeneknél”, (5. j.), 193–226.

²⁵ Thuróczy, Johannes, *Chronica Hungarorum*, Augsburg, 1488; Brno, 1488; Frankfurt, 1600. A kunok második betöréséhez, ha nem is közvetlen, de forrás lehetett Thuróczy krónikája. – Bonfini, Antonio, *Rerum Hungaricarum decades...* Dec. II. lib. IV.

²⁶ Tarnóczy, Stephanus, *Rex admirabilis sive vita S. Ladislai regis Hungariae historico-politica ad Christianam eruditionem elogiis theo-politicis illustrata*, Viennae, 1681; 1683². (RMK III 3098, 3239.) Az elogiумok ismertetése: Kónya Franciska, *Tarnóczy István és a kora újkori meditációs irodalom*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, 2015 (Doktori dolgozatok), 60–68.

²⁷ Illyés István, *Sertum sanctorum: A dicsőült szentek dicsőretinek jó illatú virágiból kötött koszorú, I-II*, Nagyszombat, 1708, RMK I. 1755, tom. I. 252–267. A címlapon: „Élő nyelvi prédikálása után rendbe vett, helyesleg bévített és írásban kiadott.”

²⁸ *Uo.*, 252. Illyés így hivatkozik rájuk: In panegyricis annuis Viennensibus.

²⁹ Barta, *Ungarn*, (6. j.), 137. – (A fentebb már említett Cetto-féle, 1693-ban kiadott orációgyűjteményben ettől eltérő szöveg áll Skerlecz neve alatt.)

³⁰ Calamatus prédikációjának tolmácsolásáról lásd a 14. jegyzetben idézett tanulmányt.

³¹ Ut Coeli inquilinum, fidei colossum, commiltonem Angelorum, terrorem hostium, amorem Urbium, orbis miraculum, Oraculum sapientiae, Victorem gloriosissimum, microcosmum sanctitatis, ducem denique tuum (felix Pannonia) Regem et Antesignanum[!] D. inquam Ladislaum...

Skerlecz Miklós, 1673

... Ladislaus satellitibus suis mortem tantum barbaris inferentibus dixisse fertur: Servate has breves hostilium corporum reliquias, fugientem capite multitudinem, ut si forte ad orthodoxam fidem animum advertere voluerit, Dei populum amplificemus. O verba Catholico et sanctissimo Rege digna, quin immo verba dignissima, quae inscribantur non silici, quem gutta cavat, non marmoris, quem aetas proterit, non adamantini, qui cedit sanguini, non ferro, quod igne liquatur, sed caelo ipsi, ex quo pro immortalis Ladislai gloria ab universis creaturis legi possint et celebrari.

Az oráció és a prédikáció felismerhetően közös pontjain az oráció retorikai alakzatai általában megritkulnak, a kivetített szöveg párhuzamai közül csak egy maradt a prédikációban.

Quem video? Regem inter proceres, sanctum in aula, Martem in sago, Divum in toga, terrorem in campo, amorem in Urbe, Davidem in templis, Salomonem in consiliis, Constantinum in acie, Justinianum in foro. Cerno inquam Justinianum in foro... Quem video: Constantinum in acie...

László és Salamon viszályában az orációban megjelenhettek a képzés folyamán bemutató beszédet tartó ifjú retorikai és ókortörténeti, másutt mitológiai ismereteinek bizonyítékaként olyan hasonlítás-sorok, amelyek prédikációba nem férnek bele.

Quis Ladislaus? excedens fidelitate Fabricios, continentia Turnos, fidelitate Pompejos. Quis Ladislaus? Superans frugilitate Pisones, sapientia Laelios, pietate Metellos.

Az ilyenfajta, gyakran ritmikusságot biztosító felsorolások Liptay István magyar nyelvű prédikációjában is megtalálhatóak, de csak az erkölcsi mondanó hangsúlyozása érdekében. Erre a csodafelsorolásnál már említett példát idézem:

„Tudom, hogy azt mondod, hogy nem másnak, hanem a lelki vigyázásnak, az istenes életnek méltó tulajdonítani e máj evangélium szerint: *Beati sunt*

Liptay István

... az istenes életű király megkönyörülven az ellenségén, azt kezdé kiáltani: Szűnjetek a fegyverrel való bajvívástul, hanem fogjátok elevenen az ellenséget, talám Isten kegyelméből a keresztyén igaz hitre megteréhetjük. Ó istenes életű, királyhoz illendő szózat, méltó volna bizonyára ezen szókat nem márványkőre metszeni, melyet az esőcseppek megliggatnak, nem gyémántra, mely a vérnek enged; nem vasra, acélra, melyet a tűz megemész, hanem magára az égre felírni arany betűkkel, melyen olvashatná minden lélek ezen királynak dicsőségét és űtet dicsóíthatné.

Ez volt bizony amaz erős Constantinus Magnus, aki soha úgy a tábora népét ellenség ellen ki nem vitte...

servi illi, azt mondod, hogy aki azt tagadná, az eget a naptul, a napot világjátul, a tüzet melegjéül fosztaná meg. Megbizonyították ezt sok csudák, megbizonyította ezt a tűz, midőn a Boldogságos Szűz Mária templomában ment volna egykor a mezőn éjszaka, hogy el ne tévelyedne, egy szarvasnak a két szarva égő szövétnek gyanánt világosíta neki a templomig. Bizonyította a víz, midőn a szomjú és ellankadt vitézinek, mint régen Moyses az Izrael fiainak a pusztában, nem vesszővel ugyan, hanem kopjával, az erős kősziklából vizet és forráskutat ereszte. Másutt ismég a lova lábával forrás-kutat csinála. Bizonyította a földi élő állatoknak szolgálátja, midőn a hadban lévő népek éhezésekben az ő könnyörgésére sereggel jöttek a vadak és a barmok. Bizonyították a kövek, amidőn a tatártul elhintett pénzt, hogy a táborát megverhesse, kövekké változtatta. Megbizonyította a levegő ég, kiben gyakorta napjában felemeltetett dicső Szent László. Bizonyította a mennyég, aki az ő hadakozásiban segéző és segedelem szemlélő angyalokat ada Szent Lászlónak. Bizonyították a szegények, kik az ő adakozásáért *Rex misericordiae, Pater pauperum*, sőt nem királynak, hanem édes atyjoknak hitták...”

Liptay prédikációjában több olyan elem szerepel (például Szent László két párbaja), amelyek érdekes adalékok a Szent László-hagyomány, a Szent László-tisztelet történetéhez. (Érdemes megjegyeznünk, hogy Palóccországban hangozhatott el az elemzett szentbeszéd.)³²

A korai, Szent Lászlóról szóló liturgikus forrásokról Mezey László megállapítása: bár a szép attributumokat Szent László inkább tetteivel érdemelte ki, mintsem erényeivel, mégis inkább uralkodói egyénisége, erényei és nem cselekedetei jelennek meg irodalmi ábrázolásában.³³ „A harcos és mindig győzedelmes vezér, akinek az alakját a népi emlékezet inkább megőrizte, a szekvenciát kivéve, nagyobb részletes bemutatáshoz nem jut.”³⁴ Liptay prédikációjában a bibliai mondandóval egybeszőve olvashatjuk (néha meghúzva) az oráció Szent László életéből vett eseményeket és erényeket. Erre különösen azért kell felfigyelnünk, mert ez a fajta egybehangoltság nem általános szentekről szóló prédikációinkban.

³² Némethy Lajos szerint Liptay István Ságújfalun lakott, mikor karancssági plébános volt. (*Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum 1894*, Strigonium, 1894, 746, 124, 170, 309.) Bizonyára összefüggésbe hozható Liptay István Szent Lászlóról szóló beszéde és a palóc vidéken máig elterjedt Szent László-tisztelet. Vö. Lengyel Ágnes, Limbacher Gábor, *Szent László-tisztelet a Palócföldön* = „Vállal magasb mindeneknél”, (5. j.), 281–318.

³³ Mezey László, *Athleta patriae: Szent László legkorábbi irodalmi ábrázolásának alakulása* = *Athleta patriae: Tanulmányok Szent László történetéhez*, szerk. Mezey László, Budapest, Szent István Társulat, 1980 (*Hungaria sacra*, 1), 119–55, i. h. 22.

³⁴ Uo., 46.